

Bekeken, betast, benoemd en bezongen - door de man

Vrouwen veranderden van aardgodinnen in 'gore wijven'. Mineke Schipper schetst de historie van het vrouwenlichaam.

ANNEMARIÉ VAN NIEKERK

De oproep van de Amerikaanse actrice Alyssa Milano, nu een jaar geleden, om met de #MeToo te protesteren tegen seksueel misbruik ontzettende een revolutie. De slogan 'Me Too' werd al in 2006 gemunt door de New Yorkse activiste Tarana Burke maar pas na het rumoer rond Weinstein, de getuigenissen van Hollywoodsterren en de hashtag van Milano ging de zaak aan het rollen. Binnen een dag 200.000 retweets op Twitter en via Facebook werden binnen een etmaal nog eens vijf miljoen mensen bereikt, een vulkanische eruptie. Wie de berichten tot zich door liet dringen kon alleen maar verbijsterd zijn over de omvang van het misbruik. Even schokkend was dat de meeste slachtoffers jaren lang hadden gezwegen.

Het MeToo-debat stond tot nu toe vooral in het teken van het moralistische oordeel. Ook pleegt men vooral uit te gaan van een individueel dader- dan wel slachtofferschap: de schuldigen worden aangewezen en zo mogelijk gestraft, de slachtoffers krijgen sympathie en lof voor hun moed om zich uit te spreken. Toch ligt het probleem veel dieper. Als het niet meer dan een morele kwestie was, die enkel criminele individuen en hun slachtoffers betrof, was het

een veel gemakkelijker te blussen vuurtje. In werkelijkheid gaat het over iets dat ingebakken is in ons culturele geheugen, een hele geschiedenis van ideeën betreffende macht over en onmacht van het vrouwelijk lichaam. Die ideeën worden meestal onbewust maar niettemin wereldwijd en van generatie op generatie doorgegeven.

Vanwege de nog onverminderde actualiteit van MeToo komt 'Heuvels van het paradijs' van de Leidse emeritus-hoogleraar Mineke Schipper als geroepen. Het is deze diep verankerde geschiedenis van het vrouwelijk lichaam die Schipper stap voor stap reveleert en toelicht aan de hand van mythen, religieuze boeken en praktijken, kunst, spreekwoorden,

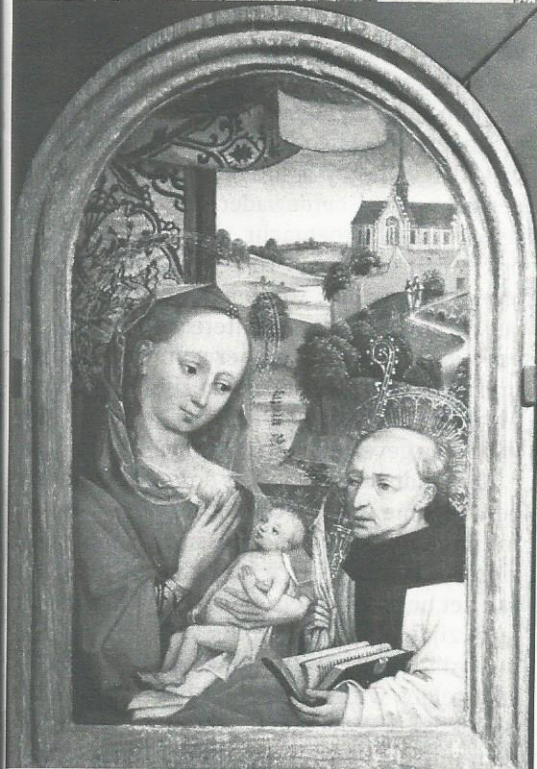
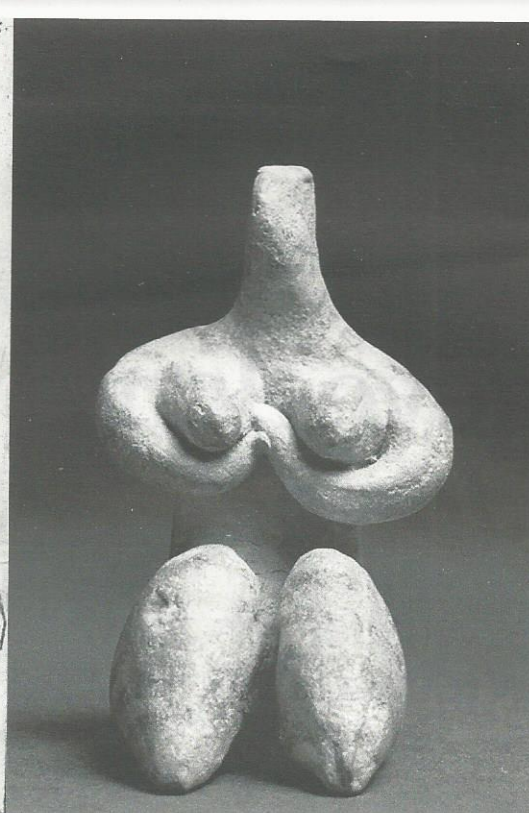
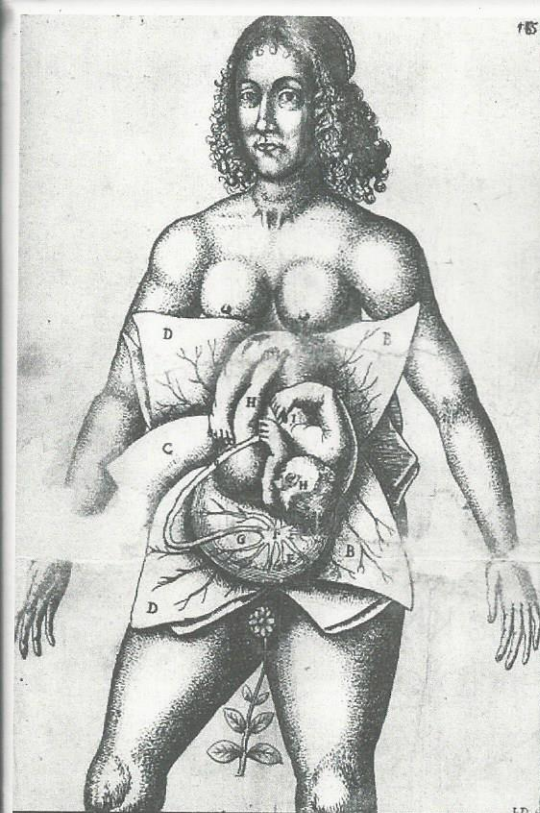
Mineke Schipper

anekdotes en persoonlijke gesprekken met informanten van over de hele wereld. Ontrafeling van de tradities die ons denken en daden vormen, is noodzakelijk, vindt Schipper: "Het verleden doet ertoe voor wie het heden wil begrijpen."

In drie delen delen laat Schipper zien hoe ons sprong- en scheppingsmythen met vrouwen in de hoofdrol werden vervangen door verhalen over mannelijke scheppers, hoe de moederlijk aardgodin plaatsmaakte voor een oppermachtige hemelgod, en hoe het lichaam van de vrouw en de mysteries van haar seksualiteit altijd worden begeerte én angst hebben opgeroepen. Niet alleen stond het vrouwelijk lichaam eeuwen lang onder mannelijk bewind, ook het gros van wat er over werd gezegd en geschreven was afkomstig van mannen. Toen de geneeskunde zich vestigde als wetenschappelijke professie werden vrouwen daarvan uitgesloten.

Hoe de vrouw door alle tijden heen is beschouwd als 'eigendom van de man die het bekeek, betast, benoemt, bezingt', verduidelijkt Schipper aan de hand van een gevarieerd overzicht van voorstellingen in woord en beeld. Daarbij lagen vooral de borsten en de geslachtsdelen van de vrouw onder het vergrootglas. Zo levert Schipper fascinerend commentaar bij een meer dan zeventien jaar oud aardewerken vruchtbaarheidsbeeld uit Mesopotamië, marmeren sculpturen uit het derde millennium voor Christus, verhalen waarin de dominantie van Moeder Aarde plaatsmaakt voor de heerschappij van mannelijke goden, de bij joden, christendom en islam in zwang geraakte opvatting om de aan vrouwen toegeschreven tekortkomingen te herleiden tot de zonde van Eva, het Oude Testament als het eerste heilige boek in de geschiedenis waaruit elk spoor van

Borsten en
geslachtsdelen
van de vrouw
lagen altijd onder
een vergrootglas

Linksboven, met de klok mee: Zwangere vrouw uit Jane Sharp, *The Midwives Book*. Zittende vruchtbaarheidsgodin. Peruaanse vaas. Zogende Maria met de heilige Bernard van Clairvaux, ca. 1480.

vrouwenverering radicaal is weggeschreven en Jahweh de eerste god is die niet meer met vrouwelijke goden hoeft te concurreren.

Op schilderijen en beelden uit het middeleeuwse en vroegmoderne Europa symboliseert een blote borst doorgaans de voedende en liefdevolle moeder. Sinds het rooms-katholieke concilie van Trente in 1563 afbeeldingen van de zogende Maria als ongepast aanmerkte, werd de naakte borst gezien als erotisch object.

De afbeelding van de vrouwelijke genitalieën was onderhevig aan een vergelijkbare betekenisverschuiving. Archaïsche religies ken-

den er nog een sacrale waarde aan toe. Noodweer, onvruchtbare akkers of een woeste zee, het was allemaal onheil dat kon worden bezworen door de confrontatie met vrouwen die hun geslachtsdelen ontblootten.

Niet alleen zoekt Schipper naar illustraties uit alle werelddelen, maar ook uit alle tijden om te laten zien hoe er aan het vrouwelijke lichaam betekenis werd gegeven dan wel ontnomen. Zo ontleent ze weinig fraai materiaal aan een almanak van het Groninger studenten-corps *Vindicat*. Aan de hand van een 'bangalijs't ging daar een aantal mooie meisjes over de tong. Van de 'gore wijven' heette het dat ze

OORDEEL
Spitsvondig, zonder zuurgraad of preutsheid

Mineke Schipper
Heuvels van het paradijs.
Een geschiedenis van macht en onmacht
Prometheus; 301 blz. €21,99

'met hun kut over het kanon' getrokken moeten worden.

Met vele voorbeelden maakt 'Heuvels van het paradijs' duidelijk hoe invloedrijk mythes, verhalen, kunst, uitdrukkingen en populaire cultuurvormen zijn bij onze kijk op het vrouwelijk lichaam. De machtsverschillen tussen mannelijke vrouwen die in taal en tekst zijn vastgelegd spelen een belangrijke rol in het mannelijk wereldbeeld dat zich tot op de dag van vandaag manifesteert. Daarom zou niet alleen individueel nederlands taalgebruik moeten worden aangepakt, ook het culturele archief van het patriarchale denken verdient een kritisch onderzoek. De geschiedenis kunnen we niet veranderen, zo stelt Schipper, maar wel onze manier van kijken naar vroeger en nu'.

Schipper heeft haar betoog vervaardigd in bewoendingen waarin van ontoegankelijk academisch jargon vrijwel geen sprake is. Ook ontbreekt het haar aan zuurgraad en preutsheid. Met lichtheid en een even doordachte als spitsvondige argumentatie overtuigt ze haar lezers van de omvang en reikwijdte van het door haar en activeren als Tarana Burke en Alyssa Milano gesignde probleem. Want hoewel er de laatste tijd een besef groeit dat er iets fundamenteel mis is, laat Schipper ook zien hoeveel er nog moet veranderen. Om wezenlijke vooruitgang te bereiken en daarover nieuwe verhalen te kunnen vertellen, zullen we allereerst onze culturele erfgoed moeten onderzoeken, herzien en kritiek leveren waar die noodzakelijk is. "Mythen presenteren een gewenste maatschappelijke orde en houden mensen in de verbindende greep van hun verhalen. Wanneer een samenleving fundamenteel verandert of een nieuwe richting inslaat, worden het huis van verhalen verbouwd."

Ter voorbereiding op zo'n verbouwing helpt 'Heuvels van het paradijs' ons goed op weg.